

„CODEX KRETZULESCUS“ ȘI LOCUL SĂU ÎN ISTORIOGRAFIA DIN ȘCHEII BRAȘOVULUI

Em. E. Kretzulescu se înscrie, alături de Sterie Stinghe, N. N. Stație (=N. Sulică), N. Iorga și alții, în seria de editori ai textelor istoriografice brașovene în limba română. El a reprodus, sub titlul de *Codex Kretzulescus*, scrieri istorice atribuite diacului Radu Duma, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie“, numerele din 1910 și 1911¹. Editorul arată în introducerea că, la finele unui exemplar din lucrarea lui Cantemir „Divanul sau gilceava înțeleptului cu lumea“, tipărită la 1698, s-au adăugat 41 de file, aproape toate scrise de Simeon Hiară, unul din proprietarii cărții și cel care a legat din nou codicele la 1766². În continuare, Em. E. Kretzulescu arată că a recurs la o anumită reordonare a materialului, acesta fiind foarte eterogen în conținut și structură. Într-adevăr, editorul a împărțit materialul din manuscris în trei părți mari: partea I se referă la războiul ruso-turc din anii 1768—1774, partea a II-a la biserica Sf. Nicolae și la românii brașoveni, confrunțați cu problemele unirii religioase pe plan general transilvănean, iar partea a III-a cuprinde o cronică a Țării Ardealului (744—1779), date despre războaiele Austriei cu Franța, Saxonia și Prusia, despre luptele dintre Rusia și Suedia, despre Württemberg, iezuiți, se compune apoi din unele istorioare, întâmplări, însemnări statistico-geografice, spre a se încheia cu știri despre Transilvania, Moldova și Țara Românească. Această complexitate a conținutului face foarte dificile problemele legate de atribuirea cronicii, de izvoare, de raporturile cu celelalte scrieri istoriografice brașovene etc.

Anumite referiri comparative la aceste scrieri pot totuși, credem, să ducă la încheieri utile.

Remarcăm de la început că multe din subtitlurile lucrării (ne referim la subtitlurile autorului sau ale copistului, nu la cele date de editor³),

¹ Em. E. Kretzulescu, *Codex Kretzulescus*, I—III, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie“, 1910, vol. XI, partea I, p. 17—36; 1910, vol. XI, partea a II-a, p. 265—281; 1911; vol. XII, p. 52—88. (În text, vom reda sub forma prescurtată numele publicației — „R.I.A.F.“).

² *Ibidem*, 1910, vol. XI, partea I p. 17. Codicele după care Em. E. Kretzulescu a publicat această cronică se află azi în biblioteca profesorului Virgil Cândea. Exprimăm și pe această cale întreaga noastră grațitudine profesorilor Pompiliu Teodor și Virgil Cândea pentru posibilitatea pe care ne-au oferit-o de a cerceta acest manuscris.

³ Em. E. Kretzulescu a autonomizat anumite părți compacte din *ms.* în capitole separate (ex. la p. 31, 32, 33 în *ms.*, editorul a creat capitolele II, III, respectiv IV în lucrarea tipărită). Acest fapt, precum și unele inadvertențe și chiar greșeli în transcrierea cu alfabet latin a textului româno-chirilic, alături de raritatea și vechimea considerabilă a ediției Kretzulescu ar justifica, credem, alcătuirea unei noi ediții a cronicii.

începînd prin cuvintele „Istorie“ sau „Înștiințare“, corespund cu subtitluri din „Istoria sfintei biserici a Șcheilor Brașovului“ de Radu Tempea și din „Cronica anonimă a Brașovului...“ (ambele variante).

Dar asemănările nu sînt doar formale; în partea a II-a din *Codex Kretzulescus* se află o „Înștiințare de cînd s-au început unația la această țară a Ardealului și care vlădică au fost în vremea aceea și din ce pricină s-au început“, înștiințare trunchiată pentru că se face mențiunea următoare: „Să să știe pînă aici nu iaste sfîrșit; să să caute la altă parte că să va afla“⁴. Aceeași „Înștiințare“, însă completă, se află în „Cronica anonimă a Brașovului...“ în varianta originală, publicată fragmentar de Iorga și în copia acestei cronici, scoasă în 1906 de N. N. Statie cu titlul „Înștiințări. Cîteva capitole din trecutul românilor din Șcheii Brașovului“⁵.

De asemenea, ceea ce editorul numește „Istoria Bolgarsegului“ în *Codex Kretzulescus* (p. 271—274 — „R.I.A.F.“, vol. XI, 1910, partea I), apare într-o formă mult mai restrînsă în „Cronica anonimă a Brașovului...“ (în varianta publicată fragmentar de N. Iorga, *Insemnări de cronică...*, p. 68 și în varianta editată de N. N. Statie, *Inștiințări...*, p. 6—7).

În textele publicate de Iorga și N. N. Statie acest rezumat al întin-sului fragment din *Codex Kretzulescus* e intercalat între evenimente dintre anii 1604 și 1605, în partea ce reprezintă o variantă aproape identică a „Cronicii protopopului Vasilie“, așa cum se păstrează ea în „Istoria“ lui Radu Tempea sau în forma sa germană. Relatarea vizează evenimente și stări de lucruri legate de încordarea, în secolul al XVIII-lea a relațiilor dintre românii brașoveni și sași (oficialitatea săsească) în urma unor îngrădiri impuse românilor, mai precis în urma eludării de către magistrat a unor vechi privilegii ale șcheilor (șcheienilor). În *Codex Kretzulescus* această referire se află la locul potrivit din punct de vedere cronologic, dar în scrierea atribuită lui D. Eustatievici, deci și în varianta publicată de N. N. Statie, ea este intercalată între evenimente de la începutul secolului al XVII-lea. Credem că explicația trebuie găsită în relatarea despre o solie din anul 1604 a protopopului Mihai trimis de oficialitatea săsească a Brașovului la Radu Șerban, domnul Țării Românești. Consemnarea acestei solii amintește cronicarului numeroasele servicii diplomatice făcute de românii șcheieni sașilor, ca și bunele relații existente altădată. Era un prilej potrivit ca, prin antiteză, să se arate greutățile pricinuite de patriciatul săsesc românilor brașoveni în vremea scrierii cronici, adică în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

⁴ Em. E. Kretzulescu, *op. cit.*, 1910, vol. XI, partea a II-a, p. 274—275.

⁵ N. Iorga, *Insemnări de cronică ale clericilor din Șcheii Brașovului*, în „*Buletinul Comisiei istorice a României*“, 1933, XII, p. 73—79; același fragment la N. N. Statie, *Inștiințări. Cîteva capitole din trecutul românilor din Șcheii Brașovului*, Brașov, 1906, p. 17—27. În legătură cu raportul original — copie dintre aceste două texte vezi I. A. Pop, *Raportul dintre „Cronica“ atribuită lui D. Eustatievici și așa-numita „Cronică anonimă a Brașovului pentru trecutul românilor din Șcheii“*, în „*Anuarul Institutului de istorie și arheologie*“, Cluj-Napoca, 1977, XX, p. 313—319.

Tripla consemnare a acestei relatări indică strinsa interdependență dintre scrierile istoriografice brașovene, iar forma consemnării în cele două variante (în ediția *Statie* fragmentul e identic cu cel din „Insemnările“ publicate de *Iorga*) poate proba pentru anterioritatea codicelui scos de Kretzulescu față de lucrarea atribuită lui D. Eustatievici.

În continuare se mai poate constata că referirea la vizita episcopului ortodox Dionisie Novacovici la Brașov, referire făcută în *Codex Kretzulescus* (p. 275—279 — „R.I.A.F.“, XI, 1910, partea I) corespunde perfect cu partea analogă din „Cronica anonimă a Brașovului...“ (p. 83—85 — *Iorga* și p. 28—32 — *N. N. Statie*). (Fragmentul despre generalul Bucov și episcopul Petru Pavel Aron (p. 277 — „R.I.A.F.“, 1910, XI, partea I) se află la p. 78 în *Insemnările*... scoase de N. Iorga și la p. 26 în ediția *N. N. Statie*).

Despre călugărul sîrb Visarion vorbesc de asemenea toate cele trei cronici (p. 79 — „R.I.A.F.“, 1911, vol. XII; p. 78 — *Iorga*; p. 24—25 — *N. N. Statie*), ca și despre frămîntările religioase din Banat (p. 280—281 — „R.I.A.F.“, 1910, vol. XI, partea I; p. 72—73 — *Iorga*; p. 63—65 — *N. N. Statie*).

Arătăm mai sus că *Cronica anonimă a Brașovului...* (atribuită lui D. Eustatievici), în forma originală și în copia realizată după ea, cuprinde o variantă foarte asemănătoare a *Cronicii protopopului Vasilie* (așa cum se păstrează aceasta la Radu Tempea sau în traducerea germană); și *Codex Kretzulescus* (p. 267—269 — „R.I.A.F.“, 1910, vol. XI, partea a II-a) relatează despre aceeași parte de început a istoriei brașovene, dar corespondența cu scrierea popii Vasilie e destul de vagă, evenimentele sînt prezentate foarte sumar, cu mari salturi cronologice între ele, iar începutul acestei „Înștiințări pentru Bolgarseg...“ se referă la biserica cea mare a sașilor (Biserica Neagră de mai tîrziu), la anul și modul construirii ei, în timp ce *Cronica protopopului Vasilie* dă amănunte doar despre biserica din Șchei și preoții săi. De aceea, se pare că această din urmă scriere nu a fost cunoscută sau nu a fost utilizată de către autorul codicelui publicat de Em. E. Kretzulescu. (Exemplu: anul zidirii bisericii de piatră în Șchei e dat 1492, iar în *Cronica popii Vasilie*, ca și în *Cronica anonimă a Brașovului...* (ambele variante), apare pentru același eveniment anul 1495).

Mai există unele relatări analistice legate de vreme, calamități naturale, epidemii, recolte în *Codex Kretzulescus* (p. 84—86 — „R.I.A.F.“ — 1911, vol. XII), care corespund perfect cu părțile analoge din *Cronica anonimă a Brașovului* — varianta de secol XVIII (p. 91—95 — *N. Iorga*)⁶. Dar identitatea e numai pentru anumiți ani, existînd în fiecare din cele două cronici intercalări care lipsesc din cealaltă. De aceea se creează impresia că, în această parte, ambele cronici au utilizat un izvor comun,

⁶ Relatările istorice în cele două cronici au următoarele date: 1743, 3 aprilie 1746, 1 august 1746 sau 1747, 1 august 1769, 18 martie 1771, 1774, 17 iulie 1775, 18 iulie 1779.

poate un anal al bisericii Sf. Nicolae folosit special pentru însemnarea unor astfel de date, din care au extras doar fragmente.

Partea I din *Codex Kretzulescus* cu o tematică de istorie universală („Istorie. Din ce pricină au început înpăratul turcesc asupra Înparătii Moscalilor oaste” — începe la p. 29 în ms.) este însă în mare parte originală, fiind redactată mai ales după spusele unor boieri de peste munți refugiați la Brașov⁷. Pentru partea a II-a și pentru fragmentele analistice din partea a III-a am relevat mai sus corespondențele, asemănările și identitățile cu alte cronici brașovene. Partea a III-a însă, cea mai eterogenă, cuprinzând și ea întinse referiri de istorie universală, își găsește analogii, mai mult prin tematică, în două Înștiințări din *Cronica anonimă a Brașovului*... — varianta atribuită lui D. Eustatievici (absente din copia mai restrinsă a acesteia, publicată de N. N. Statie), referitoare la Maria Tereza și la întâlnirea de la Movilău din 1780 dintre Ecaterina a II-a și Iosif al II-lea. Însă ca și la partea analistică privind vremea, calamitățile, recoltele, *Codex Kretzulescus* își încetează relatările cu un an sau doi înainte de scrierea publicată de N. Iorga, care face largi referiri la anul 1780, chiar și la 1781, avînd uneori date și din anii următori.

Analiza internă a conținutului poate oferi și ea indicii prețioase despre raporturile dintre cronicile brașovene.

În „Înștiințare din ce vreme au venit Bolgarii la Brașov...” din „Cronica anonimă a Brașovului...” (ambele variante) există următoarea referire: „... La aceste vremi au început a să zidi biserica sașilor aceea mare, carele scrie la Istorie că au lucrat 40 de ani pînă s-au isprăvit”⁸.

Codex Kretzulescus, în „Înștiințarea pentru Bolgarseg...”, consemnează: „La anul 1383, începînd a se zidi bisearica cea mare a sașilor din cetate și lucrînd în 40 de ani pînă s-au isprăvit...”⁹. Deci *Codex Kretzulescus*, cel puțin parțial, a servit drept izvor pentru „Cronica anonimă a Brașovului...” (varianta de secol. XVIII și, prin aceasta, pentru copia ei tîrzie, publicată de N. N. Statie).

Un alt fapt care ar proba pentru anterioritatea lui *Codex Kretzulescus* în raport cu „Cronica anonimă a Brașovului...” este și prezența unor greșeli de conținut în scrierile brașovene, greșeli din a căror analiză se pot evidenția încheieri utile.

Astfel, în *Cronica anonimă a Brașovului*... (ambele variante) se spune la un moment dat: „... s-au milostivit domnul Țării Moldovei, Petru Dimitrie Cercel, fiul Pătrașcului Vodă, domnul muntenesc...”¹⁰. Confuzia evidentă ne-a îndemnat să cercetăm și celelalte cronicile din

⁷ I. Crăciun, *Cronicile românești ale Transilvaniei și Banatului*, în „Anuarul Inst. ist. Cluj”, 1958—1959, I—II, p. 134.

⁸ Academia R.S.R., București, *ms. rom.* nr. 1416, f. 42 (după noua numerotare); același fragment la arhivele Statului Brașov, *ms.* nr. A. b. VII, 2, f.71 și publicat de N. N. Statie, *op. cit.*, p. 3.

⁹ Em. E. Kretzulescu, *op. cit.*, 1910, vol. XI, partea a II-a, p. 267 (în *ms.* fragmentul e la p. 16).

¹⁰ Acad. R.S.R., *ms. cit.*, f. 43 (după noua numerotare). Textul se află și la N. N. Statie, *op. cit.*, p. 5.

Șchei. În scrierea protopopului Vasilie se amintește despre ajutorul dat bisericii de către „Io Petru Voievod Dimitrie Cercel, fiul Pătrașcului Vodă, domnul muntenesc...“¹¹. Aceeași formulare a fost transcrisă și în *Istoria* lui Radu Tempea II. În legătură cu acest ajutor dat bisericii, în *Codex Kretzulescus* este consemnat „domnul Țării Moldovei, Petru Vodă“¹². În fața a două surse care nu concordau, creatorul *Cronicii anonime* a perpetuat eroarea din codice, „corectînd“ formularea cu întreaga determinare a numelui voievodal Petru, prezentă la preotul Vasilie¹³. Astfel, analiza șirului acestor nepotriviri, corelată cu alte argumente amintite mai sus, pare să indice că *Cronica anonimă a Brașovului*... este posterioară lui *Codex Kretzulescus*, acesta fiind precedat la rîndul său de *Istoria sfintei besereci a Șcheilor Brașovului* de Radu Tempea II și, evident, de *Cronica protopopului Vasilie*.

Foarte spinoase și greu de rezolvat sînt și problemele legate de atribuirea cronicii publicate de Em. E. Kretzulescu, mai ales azi, cînd manuscrisul original, scris de Radu Duma, s-a pierdut. Materialul publicat este într-adevăr foarte eterogen și nu pare a alcătui o cronică unitară. Em. E. Kretzulescu oscilează mult în concluziile sale, pentru că este foarte greu de stabilit în ce măsură codexul e un extras dintr-o unică cronică a lui Radu Duma sau și din alte cronici.

Editorul face inițial unele considerații generale, privind toate cele trei părți ale codicelui, pentru ca la începutul părții a II-a să se refere numai la aceasta, deși anumite formulări dau impresia că se referă din nou la întregul codice. Partea a III-a nu are nici o notiță introductivă.

În introducerea generală Em. E. Kretzulescu, din așezarea neunitară a materialului, deduce că „Simeon Hiară a fost numai un simplu scriitor care a cules pentru el ceea ce-l interesa din diferite manuscrise sau din traduceri făcute de alții“¹⁴. Dar imediat editorul arată: „Sînt probe că acest scriitor a utilizat, copiind poate pe de-a-ntregul, lucrări alcătuite de Radu Duma“. În continuare sînt oferite aceste probe destul de consistente: prezența pe prima pagină a manuscrisului, alături de numele lui S. Hiară, a cuvintelor „Radu, robul lui Dumnezeu“, apoi formulele dintr-un canon de pocăință din cuprinsul codicelui identice cu cele din manuscrisele cunoscute ale lui Radu Duma. Celălalt argument pe care-l aduce Em. E. Kretzulescu, anume cunoașterea amănunțită a întîmplărilor bisericii Șcheilor, nu este hotărîtor, pentru că mai erau în aceeași perioadă mulți cărturari brașoveni, unii chiar cronicari, care cunoșteau asemenea amănunte. S-ar mai putea aminti faptul că în *Cronica anonimă a Brașovului*... (ambele variante) se face elogiul lui Radu Duma: „Acest

¹¹ Radu Tempea, *Istoria sfintei besereci a Șcheilor Brașovului*, ed. O. Șchiav și L. Bot, București, Edit. pentru Literatură, 1969, p. 59.

¹² Em. E. Kretzulescu, *op. cit.*, 1910, vol. XI, partea a II-a, p. 268.

¹³ Vezi demonstrația detaliată la I. A. Pop, *Semnificații ale reflectării unor realități extracarpătice din sec. XIV—XVI în istoriografia românească a Brașovului*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai“, 1978, series Historia, fasciculus I, p. 19—27.

¹⁴ Em. E. Kretzulescu, *op. cit.*, 1910, vol. XI, partea I, p. 17.

dascăl fiind foarte cuvios și vrednic, multe cărți au tălmăcit și le-au scris letenești, grecești și sirbești, socotind fieștecine din cei cu pricepere că mare dar are de la Dumnezeu; numai D-zeu să-i lungească viața și să-l lumineze spre cele bune și folositoare!“¹⁵ Probabil că asemenea cuvinte lipsesc din *Codex Kretzulescus* tocmai pentru că Radu Duma este autorul. În al doilea rînd, cunoașterea mai multor limbi străine a putut fi un prețios ajutor pentru parcurgerea lucrărilor necesare alcătuirii largilor părți de istorie universală din cronică. Mai aflăm apoi din citatul de mai sus că Radu Duma a scris și pe lingă faptul că a tălmăcit multe cărți¹⁶. Toate sînt indicii care ar pleda pentru Radu Duma ca autor al cronicii, deși ele nu pot demonstra că întreg *Codex Kretzulescus* este copiat dintr-o scriere a lui Radu Duma. Aceasta este și rațiunea pentru care editorul a ezitat în atribuire și a oferit lucrării titlul de față.

În introducerea făcută la partea a II-a a codicelui, unde sînt grupate părți de istorie locală brașoveană, Em. E. Kretzulescu înserează din nou cîteva observații, arătînd că materialul „face parte dintr-un ciclu de compilațiuni și reîntregiri cronologice datorate preoților și dascălilor de la biserica Sf. Nicolae din Brașov, unde s-a dezvoltat o mișcare literară locală...“¹⁷. Totuși editorul menține ideea unui autor unic care să fi prelucrat și reunit acest material, apreciînd vederile mult mai largi pe care trebuie să le fi avut acest autor în comparație cu predecesorii, din moment ce face referiri atît de vaste la istoria universală, la celelalte două țări românești, la problemele general-transilvănene, ale unirii religioase etc.

În continuare se încearcă explicarea motivului pentru care Radu Duma ar fi putut alcătui, nu întreaga cronică, ci doar această parte despre trecutul bisericii și al comunității românești scheiene. Se au în vedere soliile lui Radu Duma la domnii români de peste munți pentru întărirea privilegiilor, solii pentru a căror reușită cărturarul brașovean ar fi realizat scrierea respectivă, „ținînd seamă atît de acte și inscripțiuni, cit și de compilațiunile de cronici de mai înainte“¹⁸. Și din nou Em. E. Kretzulescu apreciază că cronică pe care o reproduce este doar un „extras redus“ al lui Simeon Hiară după scrierea originală a lui Radu Duma.

Editorul a observat anumite asemănări ale unor fragmente din *Codex Kretzulescus* cu alte cronici brașovene; el se referă la frînturile de cronică tipărite de N. N. Statie în gazeta „Deșteptarea“ din Brașov, nr. 1—6 și 8, în anul 1906 (cînd Statie va scoate cronică în întregime, în broșură separată). Am arătat cu alt prilej că aceste fragmente, ca și cronică în

¹⁵ N. Iorga, *op. cit.*, p. 87; același text la N. N. Statie, *op. cit.*, p. 39. Vezi despre Radu Duma la N. Albu, *Doi cărturari brașoveni din veacul al XVIII-lea — Ion Duma și Radu Duma*, în „Biserica ortodoxă română“, 1963, nr. 9—10, p. 987—992.

¹⁶ Vezi referiri la multe din aceste cărți la G. Ștrempele, *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800*, vol. I, București, Edit. Academiei, 1959, p. 58, 61, 187, 238, 248, 261.

¹⁷ Em. E. Kretzulescu, *op. cit.*, 1910, vol. XI, partea a II-a, p. 265.

¹⁸ *Ibidem*, p. 266.

cea mai mare parte a ei, reprezintă o copie după cronica cercetată de N. Iorga și atribuită lui D. Eustatievici¹⁹. Asemănările sînt firești din moment ce autorul acestei ultime cronici a utilizat *Codex Kretzulescus* ca izvor, după cum s-a văzut mai sus. De aceea cronica publicată de N. N. Statie nu poate fi o variantă a părții a II-a din codicele scris de S. Hiară, cum crede Em. E. Kretzulescu²⁰ (oare a cunoscut doar fragmentele din ziarul „Deșteptarea“) pentru că deosebirile sînt foarte mari. Părțile care corespund se explică prin faptul că se foloseau aceleași izvoare.

I. Crăciun remarcă și el unele asemănări în cronica publicată de N. N. Statie cu părți din *Codex Kretzulescus* și, influențat probabil de acest fapt, în lucrarea „Cronicile românești ale Transilvaniei și Banatului“²¹ nu dă decît prima parte și fragmente din partea a III-a din *Codex Kretzulescus* ca aparținînd lui Radu Duma. Toată partea a II-a privind istoria locală, ca și un întins fragment din partea a III-a referitor la războaiele Austriei cu Franța, Saxonia și Prusia, la conflictul ruso-suedez, la Württemberg, iezuiți, la istorioare, însemnări statistice și geografice, rămîn neconsemnate sub nici un titlu ori autor, în timp ce „Înștiințările“ scoase de N. N. Statie, care sînt o copie aproape perfectă din Cronica atribuită lui D. Eustatievici, apar consemnate ca lucrare originală și cu titlul de „Cronica anonimă a Brașovului“.

În lucrarea „Repertoriul manuscriselor de cronici interne. Sec. XV—XVIII“, tot I. Crăciun, la capitolul de manuscrise pierdute sau neafiate pe teritoriul țării, nu mai consemnează decît prima parte din *Codex Kretzulescus* (despre războiul ruso-turc din 1768—1774) dînd ca autor pe Radu Duma și vorbind de copia lui S. Hiară, după care s-a realizat fragmentul respectiv din *Codex Kretzulescus*²². Această „selecție“ poate fi parțial motivată, probabil, prin considerația că fragmentul de istoria universală reținut de I. Crăciun este o parte originală și reprezentativă prin tematică.

Din studiul comparativ al cronicilor românești ale Brașovului nu reiese că scrierea cunoscută sub titlul de *Codex Kretzulescus* ar fi, în părțile sale esențiale, doar o copie a altor cronici brașovene. Stadiul actual al cercetărilor, ca și pierderea manuscrisului original al lui Radu Duma, nu ne îngăduie să atribuim cu certitudine *Codex Kretzulescus* în întregime lui Radu Duma ori să precizăm cît a compilat Simeon Hiară din alte surse²³, dar aceasta nu presupune omiterea din reperto-

¹⁹ Vezi nota 5.

²⁰ Em. E. Kretzulescu, *op. cit.*, 1910, vol. XI, partea a II-a, p. 266, nota 1.

²¹ I. Crăciun, *Cronicile românești ale Transilvaniei și Banatului*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj“, 1958—1959, vol. I—II, p. 125—152.

²² I. Crăciun, A. Ilieș, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne. Sec. XV—XVIII*, București, Edit. Academiei, 1963, p. 479.

²³ De altfel în *ms.* apar adesea, după anumite pasaje (ex. p. 10, 11), lacune (pînă la aprox. o jumătate de pagină mărime) înainte de a începe altă idee, ca și cum S. Hiară ar fi vrut uneori să completeze cele spuse cu alte date care nu-i erau în momentul respectiv accesibile și care se refereau la aceeași problemă. Se

riile de cronici și manuscrise de cronici a unor întinse părți din lucrare. Și apoi, dacă s-ar fi considerat că numai fragmentele din *Codex Kretzulescus* consemnate de I. Crăciun aparțin cert lui Radu Duma, ele trebuiau să fi fost avute în vedere și în alcătuirea volumului I din lucrarea lui G. Ștrempel, *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800*, pentru că aceste fragmente ni s-au transmis copiate de S. Hiară. Dar în lucrarea lui G. Ștrempel nu este amintit Simeon Hiară drept copist de cronici, deși credem că sub inițialele S.H.²⁴ — legate de copierea unei cărți religioase tradusă de R. Duma în românește — se ascunde tot numele lui Simeon Hiară. Faptul că S. Hiară a copiat această carte tălmăcită în românește de R. Duma pledează pentru o bună cunoaștere de către cel dintîi a scrierilor învățatului cronicar și traducător brașovean, deci și pentru eventuala copiere în *Codex Kretzulescus* a unei lucrări istoriografice a lui Radu Duma. Pe de altă parte, Simeon Hiară (S.H.) se vedește, departe de a fi simplu copist doar, un prețuitor al actului de cultură și un virtual continuator al înaintașilor, atunci cînd pomenește pe cănturarii Șcheilor care s-au ocupat de scrisul cărților de la zidirea bisericii de piatră (sfîrșitul secolului XV) pînă la 1777²⁵. De aceea, neavînd dovezi referitoare la un alt autor al însemnărilor istoriografice de față, ele rămîn legate în întregime de două nume în ceea ce privește paternitatea: Radu Duma și Simeon Hiară. Așezarea nepotrivită, astructurată, după opinia noastră de astăzi, a materialului, relativa lui eterogenitate nu pot pleda împotriva consemnării unui autor sau copist, mai ales dacă aceștia au ținut să-și însemneze numele pe lucrare. Și pentru „Cronica anonimă a Brașovului...”, publicată fragmentar de N. Iorga, editorul a simțit nevoia unei reazășări și coordonări a conținutului, așa cum s-a întîmplat, de altfel, și în varianta acesteia publicată de N. N. Stătie. Și „Cronica anonimă a Brașovului... (ambele forme) începe cu evenimente privind unirea religioasă spre a relata apoi fapte din secolul al XIV-lea legate de „venirea Bolgarilor“ etc. Nu se simte nevoia și puțința unei ordini cronologice în condițiile deselor reluări, ale sistemului de continuități și discontinuități ce caracterizează această comunitate românească brașoveană. Clerici și mireni reiau însemnările înaintașilor, le continuă cu sentimentul necesității actului lor; „pînă acum s-au scris la anul 1780 dech[emvrie] 15...“, se consemnează în textul reprodus de N. Iorga, iar în ediția scoasă de N. N. Stătie, copistul continuă: „... iară de va avea cineva poftă de a scrie ce va fi de acum înainte, poate, că eu îi dau slobozenie“²⁶. Se așteaptă acel cineva și se știe că va fi acel cineva în anii următori

observă că unele din aceste lacune au fost completate ulterior de aceeași mină (culoarea lichidului folosit pentru scris e, în aceste cazuri, mai închisă), altele nu au fost completate. Faptul ar putea fi un indiciu că scrierea lui Radu Duma nu a fost singura sursă pentru *Codex Kretzulescus*, că Simeon Hiară nu era doar un simplu copist.

²⁴ G. Ștrempel, *op. cit.*, p. XXXII, 237.

²⁵ *Ibidem*, p. XXXIII.

²⁶ N. Iorga, *op. cit.*, p. 79; același fragment, completat de copist, la N. N. Stătie, *op. cit.*, p. 27.

pentru a relua efortul istoriografic. Cit au realizat înaintașii și cit a adăugat continuatorul e foarte greu de spus. De altfel cronicile rămân, într-un sens, un bun spiritual creat de întreaga comunitate românească a Brașovului pătrunsă de un puternic sentiment al istoriei. Acest fapt însă nu împiedică, ci explică și justifică reținerea numelor de autori și copiiști consemnați pe filele manuscriselor, chiar dacă diferența autor-copist e foarte greu de sesizat uneori, pentru că autorii au transcris adesea pasaje întregi ale înaintașilor, simțind că nu le-ar putea rescrie mai bine, iar copiiștii s-au știut datori să comenteze unele fragmente rescrise, să-și lase pe ele pecetea propriei personalități. *Codex Kretzulescus* se cuvine consemnat în întregime (fie global, fie compartimentat pe fragmente) alături de unul din cele două nume (Radu Duma, Simeon Hiară), ori mai degrabă alături de amândouă, și datorită faptului că din analiza comparativă de mai sus a reieșit anterioritatea cronologică a realizării acestei lucrări față de „Cronica anonimă a Brașovului...“.

Între altele, și unele corespondențe cu „Înștiințările“ publicate de N. N. Statie l-au determinat pe I. Crăciun să truncheze *Codex Kretzulescus*, consemnând din el doar fragmente. Dar situația prin care această lucrare, probabil printr-un original al său, mai complet poate, a servit ca izvor al celorlalte cronici amintite, impune neapărat consemnarea întregului text al codicelui.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

* *

Codex Kretzulescus se încadrează, prin multiple aspecte, în linia specifică a istoriografiei brașovene, dar are și unele caracteristici particulare. El reia și continuă istoria comunității românești șcheiene, atinge aspecte ale unirii religioase pe planuri mai largi decât Brașovul sau Țara Birsei, dar specificul său e dat de larga consemnare a evenimentelor de istorie universală.

Chiar dacă nu se distinge întotdeauna preocuparea de integrare a istoriei locale transilvănene și românești în cea general europeană²⁷, chiar dacă aspectul analitic apare uneori anacronic în acest secol al XVIII-lea, *Codex Kretzulescus* vădește prin conținutul enciclopedic o mare largime de spirit, o pregnantă putere de receptare a valorilor universale de către cultura românească brașoveană. Nu ni se pare, în alt rînd, întimplătoare consemnarea unor conflicte între marile puteri petrecute pe pămîntul românesc și cu urmări directe pentru țările române (ex.: războiul ruso-turc din 1768—1774) și nici reluarea consecutivă în final a unor evenimente din istoria Transilvaniei, a Moldovei și Țării

²⁷ Paul Cernovodeanu, *Préoccupations en matière d'histoire universelle dans l'historiographie roumaine au XVII-e et XVIII-e siècle*, IV, în „Revue roumaine d'histoire“, 1972, tom. XI, nr. 1, p. 53—77; autorul arată că R. Duma unește preocupările de istorie universală cu cele de istorie națională în cronică consacrată războiului ruso-turc din 1768—1774 (p. 59).

Românești (cu referire, de ex., la moartea tragică a lui Constantin Brincoveanu și a fiilor săi); sînt fapte ce pregătesc — modest, desigur — efortul major de interpretare pe care îl va face Școala ardeleană și apoi secolul al XIX-lea.

IOAN AUREL POP

CODIX KRETZULESCUS UND SEINE STELLUNG IN DER GESCHICHTSSCHREIBUNG AUS ȘCHEII BRAȘOVULUI

(Zusammenfassung)

Codex Kretzulescus, eine in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts in Brașov (Kronstadt) geschriebene und 1910—1911 von Em. E. Kretzulescu veröffentlichte Chronik ist ein inhaltlich sehr heterogenes Werk, in der Kronstädter Lokalgeschichte, die Geschichte der drei rumänischen Länder und einige Ereignisse der Weltgeschichte behandelt werden. Aus der vergleichenden Analyse mit anderen Chroniken aus Șchei nach Inhalt und Form dieser Chronik ging hervor, dass im Moment ihrer Abfassung die *Chronik des Erzpriesters Vasilie* (*Cronica protopopului Vasilie*) und die *Geschichte* (*Istoria*) des Radu Tempea schon bestanden, die *Anonyme Chronik von Kronstadt* (*Cronica anonimă a Brașovului*) hingegen in beiden Varianten späteren Datums ist. Der *Codex Kretzulescus* ist heute in einer Handschrift überliefert, die Simeon Hiară wenigstens teilweise nach der von Radu Duma geschriebenen Chronik kopiert hat; aus diesem Grund müssen beide obenerwähnten Namen mit der Abfassung dieser Chronik in Verbindung gebracht werden.

Das Werk ist sowohl als Geschichtsquelle als auch für die Geschichte der Geschichtsschreibung bedeutend, vor allem weil es eigene Standpunkte zur Lokalgeschichte vertritt und die Geschichte der Rumänen in die Weltgeschichte zu integrieren versucht.